

DOI: 10.31866/2617-7943.3.2.2020.221099

УДК 72(477.83-25)

АРХІТЕКТУРНА СПАДЩИНА ЛЬВОВА

Віктор Вечерський*Кандидат архітектури; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556**Інститут культурної спадщини, Київ, Україна*

Анотація

Мета дослідження – пам'яткознавчий аналіз і класифікація численних пам'яток нерухомої культурної спадщини м. Львова за видом «архітектура» з опрацюванням заходів щодо їхнього збереження. **Методи дослідження** базуються на використанні загальнонаукових та спеціальних методів, зокрема історичного методу в системному підході, коли сукупність пам'яток історичного міста як об'єкт вивчення розглядається в розвитку, а також порівняльний метод, аналіз і синтез, дедукція та індукція. **Наукова новизна дослідження** полягає в тому, що вперше комплексно проаналізована наявна на теренах усього Львова архітектурна спадщина з визначенням основних параметрів цієї множини та оптимальних способів подолання загрозливих їй факторів. **Висновки.** У Львові зафіксована найвища серед усіх міст України кількість, різноманітність, концентрація й цінність архітектурних пам'яток, які формують комплекси, ансамблі й визначні місця, але не тільки в історичному центрі, а й навколо нього, а також у периферійних районах. Для забезпечення їх збереження необхідно не тільки внести до Державного реєстру нерухомих пам'яток України всі об'єкти культурної спадщини, а й добитися зосередження зусиль міського самоврядування, громадськості, фахівців і концентрації фінансових ресурсів довкола практичного впровадження принципів визнаного в цивілізованому світі територіально-середовищного підходу задля збереження для нинішнього і прийдешніх поколінь не тільки численних поодиноких пам'яток архітектури, а і традиційного характеру середовища Львова.

Ключові слова: архітектурна спадщина; місто Львів; пам'ятки; пам'яткознавча класифікація; традиційний характер середовища

Вступ

Архітектурна спадщина Львова є дуже численною за кількістю об'єктів – приблизно 1500 облікових номерів пам'яток і щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Вона різноманітна в хронологічному, стильовому, типологічних аспектах, має високу архітектурну якість за змінних характеристик висотності, щільності забудови та неоднорідності територіального розташування.

У цій статті ми проаналізуємо і класифікуємо з погляду пам'яткознавства усю множину нерухомих пам'яток культурної спадщини міста за видом «архітектура».

Актуальність теми дослідження

Львів є одним із кількох найвизначніших історичних міст України, з надзвичайно цінною архітектурною спадщиною. Але це унікальне місто, так само як Київ і Чернігів, дотепер не мало коректно визначеного й затвердженого історичного ареалу, без якого неможливе системне збереження пам'яток та традиційного характеру середовища в будь-якому історичному населеному пункті, а тим більше в такому, де середмістя оголошено пам'яткою всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. З огляду на це протягом 2017–2018 рр. в Інституті культурної спадщини (м. Київ) за участю автора цієї статті була розроблена відповідна науково-проектна документація на замовлення виконавчого органу Львівської міської ради. Наші дослідження довели, що не культурний ландшафт як такий, і не пам'ятки інших видів (приміром археології, історії, монументального мистецтва), а саме пам'ятки архітектури відіграють провідну роль у формуванні традиційного характеру середовища Львова. Тож на їхньому збереженні у відповідному історично сформованому архітектурному середовищі варто сконцентрувати подальші зусилля як пам'яткознавців, так і управлінських структур сфери охорони культурної спадщини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Питання архітектурної спадщини Львова висвітлені в численних вітчизняних та закордонних публікаціях упродовж 19-21 ст. У нашу історичну добу дослідженнями архітектурної спадщини Львова займалися й займаються М. Бевз, Ю. Бірюльов, В. Вечерський, В. Вуйцик, В. Дідик, У. Іваночко, Т. Клименюк, Х. Ковальчук, Ю. Криворучко, С. Лінда, Ю. Лукомський, Т. Максим'юк, Р. Мих, І. Могитич, Р. Могитич, Г. Новаківська, А. Новаківський, Я. Новаківський, І. Оконченко, Г. Петришин, Б. Посацький, О. Рибчинський, А. Рудницький, І. Сварник, І. Сьомочкін, Т. Трегубова, Л. Чень, Б. Черкес та ін. Їхні дослідження значно поглибили знання про архітектурну спадщину міста, її формування та методи збереження. Підсумком останніх досліджень і публікацій стала найповніша на сьогодні підсумкова фундаментальна колективна праця «Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст.» (Бірюльов, 2008). У цьому виданні наприкінці поданий найповніший перелік публікацій із цієї тематики (Бірюльов, 2008, с. 698–714).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Аналіз літератури свідчить, що в українському пам'яткознавстві добре опрацьовано питання щодо найвизначніших львівських архітектурних пам'яток, їхніх комплексів та ансамблів. Водночас не висвітлено повною мірою актуальні питання комплексного пам'яткознавчого оцінювання всієї архітектурної спадщини Львова, пам'яткознавчої класифікації об'єктів архітектури як передумови створення ефективної системи їхнього захисту від руйнування, пошкодження, знищення.

Мета дослідження

Метою статті є пам'яткознавчий аналіз і класифікація пам'яток нерухомої культурної спадщини Львова за видом «архітектура» з опрацюванням рекомендацій для їхнього збереження.

Методи дослідження

Застосовано загальнонаукові та конкретнонаукові (спеціальні) методи дослідження, зокрема історичний метод у системному підході, коли сукупність пам'яток як об'єкт вивчення розглядається в розвитку, а також порівняльний метод, аналіз і синтез, дедукція та індукція. З позицій системного підходу охорона архітектурної спадщини розуміється як взаємопов'язаний комплекс заходів, що забезпечує виявлення, дослідження, оцінювання й облік пам'яток.

Виклад основного матеріалу

Ті об'єкти архітектурної спадщини Львова, які перебувають на цей час на державному обліку, обліковувалися як за радянських часів, так і в добу незалежності, тобто на підставі старого й нового законодавства, між якими є значні відмінності. Тож поміж цими об'єктами архітектурної спадщини є, строго кажучи, частина «пам'яток архітектури» та частина «пам'яток архітектури й містобудування». Видове розрізнення на «архітектуру» й «містобудування» строго витримується у процесі занесення пам'яток до Державного реєстру нерухомих пам'яток України тільки з 2010 р., коли в законодавстві ці види пам'яток і об'єктів культурної спадщини були чітко розмежовані (Сердюк та ін., 2011, с. 145–146). І надалі ми всі об'єкти архітектурної спадщини Львова вважатимемо пам'ятками архітектури й не будемо аналізувати містобудівні пам'ятки, адже така пам'ятка, занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, на території міста лише одна (Ансамбль оборонних споруд Цитадель – місце концентраційного табору «Шталаг-328» на вул. Грабовського, 11).

Об'єкти архітектурної спадщини Львова класифікуються за ступенем історико-культурної цінності й за категоріями обліку. Ці класифікації пов'язані між собою, тому розглянемо їх разом. Архітектурна спадщина розподіляється на такі класифікаційні групи:

- пам'ятки національного значення;
- пам'ятки місцевого значення;
- щойно виявлені об'єкти культурної спадщини;
- об'єкти, які рекомендуються до занесення в списки щойно виявлених об'єктів культурної спадщини;
- значні історичні будівлі;
- рядові історичні будівлі;
- фонова забудова;
- дисгармонійні будівлі.

Пам'ятками архітектури національного значення є об'єкти з найвищими архітектурними якостями, такими як виразність стилєвих ознак, оригінальність розпланувально-просторової структури, конструктивного оформлення, типу та жанру, наявність творів монументального мистецтва. Ці споруди відіграють формотворчу роль у об'ємно-просторовій композиції міста (вони є орієнтирами, архітектурними домінантами, акцентами). Важливими критеріями є також хронологічна глибина й авторство.

Пам'ятки місцевого значення мають у Львові високий ціннісний рівень. Це переважно житлові та громадські будівлі XIX – поч. XX ст. з чітко окресленими стилєвими ознаками, які вирізняються в забудові оригінальною пластикою фасадів та наявністю акцентних елементів. Їхня розпланувально-просторова композиція може бути досить поширеною, типовою, проте архітектура фасадів – завжди неповторна. Серед пам'яток цієї групи, зокрема, численні адміністративні будівлі та прибуткові будинки. За містобудівним значенням – це об'єкти, які формують середовище, організують вузли або ж рядові елементи забудови.

Щойно виявлені об'єкти культурної спадщини – це ті будівлі і споруди, які вже попередньо взяті на облік місцевим органом охорони культурної спадщини й мають отримати статус пам'яток після проходження відповідних процедур. Серед них здебільшого особні архітектурні об'єкти та комплекси, ціннісний рівень яких близький до пам'яток місцевого значення.

Об'єкти, які рекомендуються до занесення в списки щойно виявлених об'єктів культурної спадщини – за ціннісним рівнем ідентичні з попередньою категорією. Різниця полягає в тому, що хоча вказані об'єкти й рекомендовані фахівцями до отримання статусу щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, проте у відповідні списки місцевим органом охорони культурної спадщини вони ще не занесені.

Ще однією категорією забудови, яка обов'язково береться до уваги, є втрачені об'єкти архітектурної спадщини. До цієї категорії належить не тільки сиґаґога «Золота Роза», знищена нацистами під час окупації Львова, а й кілька десятків архітектурних пам'яток національного та місцевого значення як у периферійних районах, так і в історичному середмісті, які присутні в державних списках пам'яток, але їх немає на місцевості, тобто їх знищили в різний час і за різних обставин, а певні з них потрапили до списків пам'яток місцевого значення в минулі часи через непорозуміння.

Визначними історичними будівлями вважаються капітальні муровані будівлі та споруди, здебільшого в доброму або задовільному технічному стані, які за своїми ознаками не відповідають критеріям пам'яток, а відтак не можуть претендувати на статус об'єкта культурної спадщини. Проте вони відіграють суттєву роль у містобудівній композиції, формуючи, як правило, фронти забудови вулиць і площ, або ж наріжні ділянки кварталів. У Львові – це рядова житлова забудова XIX – першої пол. XX ст. у кварталах, які оточують історичне середмістя та вздовж радіальних вулиць (Пекарська, Личаківська, П. Дорошенка, С. Бандери, Городоцька, Замарстинівська, Б. Хмельницького та ін.). До цієї ж категорії належать деякі старі промислові й виробничі споруди, торгові та громадські будівлі.

Рядові історичні будівлі – наймінливіший тип історичної забудови, який визначається залежно від характеру архітектурної спадщини конкретного історичного міста або навіть його району й фіксує типові, традиційні особливості локального масового житлового будівництва. Самостійної художньої цінності рядові історичні будівлі не мають (бо в іншому разі вони б претендували на статус пам'яток), але набувають певного значення в контексті традиційного характеру середовища як об'єкти, що беруть участь у його формуванні. На відміну від рядових прибуткових будинків, які також були масовим типом житла другої пол. XIX – поч. XX ст., рядові історичні будівлі – можуть бути витворами непрофесійних будівничих, місцевих майстрів, а іноді – й самих власників. Це саме той прошарок забудови, який здобув назву традиційної забудови або міського архітектурного фольклору. Вона є традиційною за подібністю форм, які є інваріантами на основі однієї або декількох композиційних схем плану і фасаду. Такі будівлі не підлягають окремому обліку.

До фонові забудови належать нейтральні в архітектурному та містобудівному аспекті об'єкти, які відіграють роль необхідного тла для пам'яток архітектури, тим самим формуючи тканину міста в зонах концентрації пам'яток. Власне назва цієї категорії будівель свідчить, що вони є фоном, тлом для пам'яток та об'єктів культурної спадщини.

Дисгармонійними є об'єкти забудови 1970-х – 2010-х рр. дисонують із сучасним оточенням, заважаючи сприйняттю міських панорам та ландшафтів, пам'яток культурної спадщини. Вони позначені на історико-архітектурному опорному плані міста й у далекій перспективі, в процесі амортизації, мають бути усунені з міської мапи. Хоча ступінь реалістичності такого прогнозного побажання на разі оцінити неможливо.

Варто докладніше розглянути означені вище категорії історичної забудови.

Найціннішими архітектурними пам'ятками Львова є пам'ятки національного значення. Вони бралися на державний облік згідно з трьома урядовими нормативними актами: 1963, 1979, 2012 рр. Згідно з цими документами на державний облік узято загалом 199 комплексів і поодиноких пам'яток (разом з внутрішньоконкомплексними).

Пам'ятки місцевого значення є найчисленнішою категорією, що представляє архітектурну спадщину Львова. Вони бралися на державний облік протягом тривалого історичного періоду згідно з 15-ма розпорядженнями різноманітних місцевих органів влади 1969–2001 рр. та 5-ма наказами Мінкультури 2007–2017 рр.

Загалом зазначеними вище розпорядчими документами взято на державний облік приблизно 1,3 тис. архітектурних пам'яток. З них лише мала частка занесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України так, як цього вимагає Закон України «Про охорону культурної спадщини» (Сердюк та ін., 2011, с. 158). Станом на кінець 2017 р. згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 10.10.2012 № 929 до Державного реєстру за категорією національного значення занесено тільки один ансамбль, один комплекс і один осібний об'єкт. Звертає на себе увагу, що за видовим визначенням усі вони є комплексними пам'ятками: вже згаданий ансамбль оборонних споруд Цитадель – місце кон-

центраційного табору «Шталаг-328» є пам'яткою історії, архітектури, містобудування; комплекс будинків Національного музею імені А. Шептицького на вул. М. Драгоманова, 42 (3 об'єкти) є пам'яткою архітектури, історії; Костел єзуїтів на вул. Театральній, 11 є пам'яткою архітектури, історії, монументального мистецтва. Таке свідоме «розмивання» історико-архітектурної цінності цих пам'яток за допомогою додаткових видових визначень свідчить як про упережене ставлення до суто архітектурних пам'яток, так і про міжвідомчі суперечності Мінкультури та Мінрегіонбуду, які ускладнювали підготовку і проходження відповідних нормативних документів Кабінету Міністрів України. Характерним у цьому сенсі прикладом є одна з найвідоміших і найкрасивіших архітектурних пам'яток Львова – будівля Галицького сейму, в якій тепер міститься Львівський національний університет ім. І. Франка: це пам'ятка архітектури національного значення, яка внесена до Державного реєстру нерухомих пам'яток України як пам'ятка історії місцевого значення (!).

За категорією місцевого значення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України наказами Мінкультури, які зазначено вище, занесено 15 пам'яток архітектури. Водночас ті з них, які вносилися до 2010 р., мають, відповідно до тодішнього законодавства, видове визначення «архітектури та містобудування», а ті, які заносилися після 2010 р. – мають видове визначення «архітектури», але всі вони по суті є пам'ятками архітектури.

На диво нечисленною є категорія щойно виявлених об'єктів культурної спадщини з видовим визначенням «архітектури». Це лише 8 (вісім) об'єктів, частина з яких чомусь визнані щойно виявленими відповідно до наказу Департаменту архітектури та розвитку містобудування Львівської обласної державної адміністрації від 23.12.2016 р. № 50-ос. Цей орган управління не має таких повноважень відповідно до чинного законодавства. Йдеться про житлові будинки на вулицях А. Сахарова, 62-а, І. Котляревського, 13, водогінну вежу в Стрийському парку, а також монастирський комплекс Ордена кармелітів босих на вул. Персенківка, 10 / вул. Стрийська, 45, келії монастиря кларисок на площі Митній, 1. Водночас будинки на вул. Пісковій, 13, Городоцькій, 20 та трамвайний парк на вул. Д. Вітовського, 57 вважаються щойно виявленими об'єктами культурної спадщини з видовим визначенням «архітектури» невідомо на яких підставах, оскільки ніяких розпорядчих документів щодо них виявити не вдалося. Ми не ставимо під сумнів їхню історико-архітектурну цінність, а тільки підкреслюємо необхідність дотримання встановлених законодавством процедур для взяття їх на державний облік із метою збереження.

Об'єкти, які рекомендуються до занесення в списки щойно виявлених об'єктів культурної спадщини виявилися досить численною категорією – понад 500, перелік яких сформовано в діалозі з місцевим органом охорони культурної спадщини. Щодо них необхідно виготовити передбачену нормативними документами облікову документацію, після чого наказом Управління охорони історичного середовища Львівської міської ради внести в перелік щойно виявлених об'єктів культурної спадщини для їх збереження в майбутньому і розв'язання питання про їхнє занесення / незанесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Серед архітектурних пам'яток Львова є певна кількість тих, що не підлягають приватизації. Перелік їх затверджений Законом України «Про Перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації» від 23.09.2008 р. № 574-VI. До цього переліку входять 140 пам'яток Львова різних історичних епох, різного функціонального призначення і стану збереження, причому як національного, так і місцевого значення. Це й руїни Високого замку, низка сакральних споруд (костели Святої Марії Магдалини, Святого Лазаря, Івана Хрестителя, дзвіниця церкви Святого Духа) і комплексів (монастир на вул. М. Коперника, 27, комплекс монастиря капуцинів (францисканців) на вул. В. Короленка, 1, монастир бернардинів, оборонні мури з Глинянською вежею, південною бастеєю та примурними будівлями, монастир кларисок та монастир сестер Святого серця на пл. Св. Юра, 1, комплекс Львівського музею народної архітектури та побуту, малі архітектурні форми (чотири фонтани на пл. Ринок, скульптури левів на Високому замку, вівтар «Голгофа» на вул. Вірменській, 7), житлові будинки й палаци, адміністративні й навчальні будівлі, шпиталі й театри, львівська ратуша і ключові будинки – архітектурні пам'ятки на пл. Ринок (рис. 1), музеї, залізничний вокзал, уцілілі оборонні споруди і фрагменти укріплень.

Рис. 1. Площа Ринок у Львові. Фото В. Вечерського

Важливо підкреслити специфіку видової, функціональної й типологічної класифікації архітектурних пам'яток Львова. За видовими ознаками архітектурна спадщина Львова поділяється на дві основні групи:

1 – архітектурні пам'ятки;

2 – архітектурні пам'ятки, які мають ще якісь додаткові видові ознаки (наприклад, є водночас пам'ятками історії та/чи монументального мистецтва).

До першої категорії належать здебільшого архітектурні пам'ятки Львова, як національного, так і місцевого значення.

До другої категорії належать архітектурні пам'ятки, які по суті є комплексними, тобто мають дві або (значно рідше) три видові дефініції: «архітектури, історії», «архітектури, історії, монументального мистецтва». До пам'яток архітектури та історії належать 50 будівель, що мають, окрім історико-архітектурного, ще й важливе історико-меморіальне значення. До пам'яток архітектури, історії, монументального мистецтва належить тільки одна пам'ятка. Це костел єзуїтів 1610–1630 рр. на вул. Театральна, 11. Пам'яткою історії, архітектури, містобудування є ансамбль оборонних споруд Цитадель – місце концентраційного табору «Шталаг-328».

За функціональною типологією архітектурні пам'ятки Львова представляють майже увесь функціональний спектр історичної архітектури.

Пам'ятки архітектури як тип належать до споруд (витворів), але як такі можуть входити до складу комплексів (ансамблів) і визначних місць. Розглянемо цю класифікацію на прикладах кількох архітектурних пам'яток, які є знаковими для Львова.

До найвизначніших споруд (витворів) не тільки Львова, а й України належить Римо-католицький кафедральний собор (Катедрал) 1370–1479 рр. (пл. Кафедральна, 1) – одна з важливих сакральних доміант середмістя, яка розпланувально-просторово пов'язана з площею Ринок. Собор Святого Юра (1744–1770 рр., архітектор Б. Меретин, рис. 2) поставлено на терасі найвищого пагорба, що панує над західною частиною міста, що забезпечує пам'ятці роль містобудівної доміанти. Домініканський костел (1749–1764 рр., архітектори Я. де Вітте, М. Урбанік, рис. 3) є найзначнішим римо-католицьким храмом не тільки Львова, а й загалом західних регіонів України доби пізнього Бароко. Його масивний купол разом з елегантною дзвіницею домінують у тих панорамах і видах історичного середмістя, які розкриваються зі сходу, а також із висотних видових майданчиків (рис. 4). Театр опери та балету на просп. Свободи побудований 1897–1900 рр. за проектом архітектора З. Горголевського, має важливе містобудівне значення, оскільки замикає перспективу цієї центральної вулиці Львова (рис. 5).

Рис. 2. Ансамбль собору Св. Юра у Львові. Фото В. Вечерського

Рис. 3. Домініканський костел з дзвіницею. Фото В. Вечерського

Рис. 4. Видгляд історичного середмістя Львова з ратушної вежі з куполом домініканського костелу й ансамблем Успенської церкви. Фото В. Вечерського

Рис. 5. Будівля Оперного театру у Львові. Фото В. Вечерського

Архітектурні пам'ятки у складі комплексів (ансамблів) представляють кілька сакральних комплексів, що мають загальнонаціональне значення. Ансамбль Успенської церкви, 1572–1629 рр. на вул. Руській, 7 / Підвальній, 9, до складу якого входять три визначні споруди: Успенська церква, каплиця Трьох Святителів і дзвіниця-вежа Корнякта (рис. 4). До важливих сакральних комплексів належать львівські монастирі, серед яких найвизначнішими за архітектурними якостями є Онуфріївський, Бернардинський та Домініканський. Ансамбль собору Св. Юра має настільки визначну універсальну історико-архітектурну цінність, що його включено до пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Численні поодинокі архітектурні пам'ятки та їхні комплекси формують визначні місця, завдяки яким Львів сприймається цілісно, як унікальна ландшафтно-містобудівна пам'ятка світового значення (рис. 6). Варто вказати два з цих визначних місць, одне з яких належить функціонально до військової архітектури, а друге – до цивільної.

Рис. 6. Відлитий з бронзи макет історичного середмістя Львова, встановлений на площі Ринок. Фото В. Вечерського

Міські укріплення, Міський арсенал та Порохова вежа залишилися сьогодні чи не єдиними зримими слідами колись дуже розвиненої львівської фортифікації (рис. 7). Муровані укріплення Львова датуються кін. XIV – поч. XV ст. Вони зазнавали перебудов і модернізацій до середини XVII ст. Починаючи з другої пол. XVIII ст. Львів утратив стратегічне військово значення, його укріплення поступово занепали. Їхні залишки розібрали наприкінці XVIII ст. Нині від середньовічної системи оборони міста збереглися певні фрагменти Високого та Низького

Рис. 7. Порохова вежа – збережений фрагмент міських укріплень Львова.

Фото В. Вечерського

мурів, Порохова вежа, Миський арсенал, а також оборонний мур Бернардинсько-го монастиря з Глинянською баштою.

Ще одним визначним місцем, цілковито сформованим архітектурними пам'ятками є площа Ринок у центрі львівського середмістя. Вона майже квадратна на плані (142 на 129 м). Розпланування площі і парцеляція формувальних її кварталів забудови збереглися без істотних змін, хоча первісна готична забудова й загинула під час пожежі 1527 р. Після неї нові будівлі зводилися з використанням залишків колишніх, про що свідчать старовинні підвали, перші поверхи, що частково збереглися, і подекуди фрагменти готичних склепінь у будинках №№ 4, 6, 7, 16, 25, 26, 28, 45. Архітектурний вигляд площі склався у другій пол. XVI – на поч. XVIII ст. у стилістичні епохи Ренесансу й Бароко. Всупереч різноманітності в оздобленні фасадів деяких будівель, уся забудова площі Ринок справляє враження закінченого архітектурного ансамблю.

Певним визначним місцем, сформованим цілеспрямовано з різних архітектурних пам'яток, є Музей народної архітектури та побуту у Львові, розташований на колишній околиці за сучасною адресою вул. Чернеча Гора, 1. Але це окрема тема, оскільки йдеться не тільки про архітектурні пам'ятки, а і про музейну функцію цієї території. До того ж ці архітектурні пам'ятки зовсім не львівські, а переміщені до Львова, згідно з певною науковою концепцією, з теренів усєї Західної України (Данилюк та ін., 1980).

За композиційною роллю у формуванні традиційного характеру середовища архітектурні пам'ятки Львова поділяються на три основні групи.

Архітектурні домінанти: до них належать споруди ратуші, дзвіниці Корнякта, Латинської катедри, дзвіниці Бернардинського монастиря, костелу і дзвіниці Домініканського монастиря, Кармелітського костелу, Вірменської дзвіниці, П'ятницької церкви, собору Св. Юра, костелу Св. Єлизавети. Упродовж усєї історії Львова його архітектурні домінанти формували виразний силует і панораму міста, що добре продемонстровано на відомих зображеннях XVII–XVIII ст. (рис. 8, 9).

Рис. 8. Панорама Львова. Гравюра А. Гогенберга 1618 р.
за рисунком А. Пассаротті

Рис. 9. Панорама Львова у 1772 р. Літографія за рисунком д'Отто

Архітектурні акценти: до них належать споруди театру опери й балету, Галицького сейму, Львівської політехніки, Галицької ощадної каси, кредитового товариства «Дністер», Галицького намісництва, єзуїтського, Бернардинського, Миколаївського, Марії Магдалини та кількох інших костелів, Спасо-Преображенської церкви, костелу Стрітіння монастиря босих кармеліток, залізничного вокзалу, Порохової вежі та деякі інші.

До рядових об'єктів, що формують середовище, належать здебільшого львівські архітектурні пам'ятки, передусім – житлові будинки та значна частина громадських будівель, перелічувати які тут немає ні потреби, ні можливості.

Під час проведених у 2017–2018 рр. нашою групою досліджень ідентифіковано і складено списки значних історичних будівель, рядових історичних будівель, фонові забудови. Окремою категорією, яка зазначається і на кресленнику історико-архітектурного опорного плану, є втрачені об'єкти архітектурної спадщини. Серед них чи не найвідомішим є Високий замок, який навіть поривалися були відбудувати, але з того нічого не вийшло й сьогодні його руїни мають статус пам'ятки архітектури національного значення (Вечерський, 2002, с. 419–421). Другою найвідомішою втраченою архітектурною спорудою була синагога Нахмановича (Золота Роза). Вона була центром громадського життя єврейського району міста та однією з найцінніших архітектурних пам'яток Львова. У 1920–30-х рр. її досліджували різні фахівці, які виконали архітектурні обміри й фотофіксацію. Пам'ятку зруйнували вибухівкою німецькі окупанти у серпні 1941 р. Залишки синагоги оголошено пам'яткою архітектури місцевого значення (охоронний № 513-Лв) (Вечерський, 2002, с. 421–422). Її було включено до затвердженої Урядом у 1999 р. і потім скасованої В. Януковичем Програми відтворення видатних пам'яток історії та культури України. Після тривалих дискусій було ухвалено синагогу не відбудовувати, а натомість законсервувати й музеєфікувати її залишки та впорядкувати територію, що й було успішно виконано у 2016 р. як меморіальний комплекс «Простір синагог» на вул. Староєврейській, 41.

Набагато гіршою є ситуація з двома історичними дільницями на пл. Міцкевича, де раніше стояли будинки під №№ 9 і 10. Житловий будинок на пл. Міцкеви-

ча, 9 був мурований, триповерховий, стояв на наріжній ділянці, виходячи чолом на площу, а бічними фасадами – на дві рівнобіжні вулиці, перпендикулярні до червоної лінії забудови площі. Звели його в 1839 р. на місці так званого Високого муру загальноміських укріплень. У підмурках та муруванні першого поверху застосовано білокам'яні блоки та великоформатну пальчасту цеглу з розібраних укріплень. Будинок зазнав перебудов у 1910, 1922 рр. У радянську добу він був оголошений пам'яткою архітектури національного значення під охоронним номером 1326. Протягом 1990-х рр. проводилося підсилення фундаментів цієї пам'ятки, внаслідок чого вона почала руйнуватися і в 1998 р. за розпорядженням львівської міської влади була протизаконно знищена попри заборону Держбуду України (Вечерський, 2002, с. 423-424).

Житловий будинок на пл. Міцкевича, 10 / вул. Рогатинців, 2 – мурований, триповерховий, збудований у 1829–1835 рр. на місці знесеної ділянки загальноміських укріплень, а саме – у колишньому міжмур'ї, на місці засипаного рову. Рішенням Львівського облвиконкому від 26.02.1980 р. № 130 цей будинок був оголошений пам'яткою архітектури місцевого значення з охоронним номером 137-м. У 1991 р. на будинкові згорів дах. Після цього ні консерваційних, ані реставраційних робіт на пам'ятці ніхто не провів і вона почала руйнуватися. У 1998 р. Управління архітектури й містобудування Львівського міськвиконкому надало власникові цього будинку – Львівській філії Укрсоцбанку протизаконний дозвіл на знесення пам'ятки й будівництво нової будівлі. Зігнорувачи чинне законодавство й пряму заборону Держбуду України, в 1998 р. пам'ятку цілковито знищили, а протягом 2001 р. на її місці за проектом львівського інституту Містопроєкт (архітектор О. Базюк) звели немасштабну новобудову, яка спотворила архітектурний образ заповідного середмістя Львова (Вечерський, 2002, с. 424–425).

Ще одна втрачена пам'ятка місцевого значення в історичному середмісті – це житловий будинок кінця XVIII – поч. XX ст. на вул. Валовій, 15. На її місці у 2002 р. той самий львівський проектний інститут Містопроєкт, і той самий головний архітектор проекту О. Базюк запроектували масивний офісно-житловий комплекс на замовлення фірми «Консоль ЛТД» – фірми державного зрадника і сепаратиста Константинова Володимира Андрійовича (м. Сімферополь). Попри активну протидію відомих львівських пам'яткоохоронців (М. Бевз, М. Гайда, В. Петрик, Р. Салюк та ін.), а також автора цієї статті (Вечерський, 2006, с. 180–185), замовлення злочинця було виконане і споруджений на вул. Валовій, 15 офісно-житловий комплекс спотворив традиційний характер середовища історичного середмістя Львова, причому саме тієї його частини, яка розміщена під міжнародною охороною як пам'ятка всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Крім перелічених вище, у Львові є ще понад 60 пам'яток архітектури, які присутні в державних списках пам'яток, але яких не виявлено на місцевості у ході проведення у 2017 р. натурного обстеження і фотофіксації історичної забудови Львова. Зокрема, це 16 пам'яток національного значення та 47 пам'яток місцевого значення.

Цілков зрозуміло, що території втрачених пам'яток є актуальними чи потенційними будівельними майданчиками, сучасна забудова яких далеко не завж-

ди відповідає законодавчо встановленим вимогам збереження традиційного характеру середовища. Такі проблемні ділянки забудови, як на вул. Федорова, 22–28, 23, вул. Староєврейській, вул. Сербській, 3–7А, на площі Міцкевича та деякі інші загрожують незворотно спотворити історичне середмістя як пам'ятку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Один із найбільш проблемних об'єктів в історичному центрі міста – це ділянка під будівництво так званого «п'ятизіркового» готелю на вулиці І. Федорова, 22–28. Цей готель свого часу був презентований міською владою як важливий інвестиційний проєкт до проведення чемпіонату Європи з футболу у 2012 р. Але насправді це яскравий приклад ігнорування усталеної методики роботи в історично сформованому архітектурному середовищі, що призвело, у кінцевому підсумку, до зупинення незаконного будівництва. У 2011 р., після появи численних судових позовів, протестів громади Львова, втручання Держкультспадщини, інвестор пішов на контакт із фахівцями сфери охорони культурної спадщини. Однак діяльність створеної тоді робочої групи не призвела (з вини замовника) до спільного рішення про шляхи виходу з глухого кута. Тож зараз ділянка на вул. І. Федорова, 22–28 – це котлован із залізобетонними конструкціями й арматурою, залитий водою.

Інші дисгармонійні будівлі підтверджують тезу про те, що поява потворних новобудов є закономірним наслідком нищення пам'яток і об'єктів архітектурної спадщини. Так, реконструкція історичного будинку на пл. Звенигородській із надбудовою кількох нових поверхів (і це на території пам'ятки всесвітньої спадщини) спричинила спотворення історичного силуету найдавнішої частини княжого Львова. Будівництво багатопверхового торгово-офісного центру на площі Соборній 14, 15 звелось до того, що на місці двох триповерхових пам'яток архітектури, знесених забудовником, споруджено семиповерховий фасад (4 поверхи та 3-ярусна мансарда), за яким намагалися візуально «сховати» дев'яти-десятиповерхову величезну будівлю, яка знищила середовище історичного кварталу та історичні панорами центра міста. Будівництво високого житлового будинку на вул. О. Кольберга спричинило критичні зауваження експерта ЮНЕСКО Тодора Крестева у 2012 р. До дисгармонійних належить і надто завищений новий будинок на вул. С. Наливайка, де проєкт не відповідає вимогам до проєктування в буферній зоні пам'ятки всесвітньої спадщини. Аналогічною є ситуація з будівництвом на вул. Тершаківців, на території пам'ятки архітектури. І таких прикладів є надто багато, як для такого цінного історичного міста, визнаного на світовому рівні.

Уся розглянута вище архітектурна спадщина Львова розподілена територією сучасного міста нерівномірно, але цілком традиційно, як для великого й стародавнього населеного місця: висока концентрація і висока якість пам'яток спостерігається в історичному середмісті, з пониженням до периферії як кількості пам'яток, так і щільності їхнього розташування на терені, а також ціннісних показників.

Найвищою є концентрація й цінність архітектурних пам'яток у межах середмістя XIV–XVII ст. Здебільшого тут містяться архітектурні пам'ятки національного значення XIV–XIX ст. Значно нижчою є концентрація і цінність архітектурних

пам'яток у межах старого княжого міста довкола площі Старий Ринок. Але тут містяться кілька найстародавніших львівських сакральних пам'яток, зокрема – костел Іоанна Хрестителя та Миколаївська церква. Ще нижчою є концентрація і цінність об'єктів архітектурної спадщини району Підзамче, і мінімальною – на території парку і гори «Високий замок» (проте ця територія має надзвичайно високий ландшафтний та історико-містобудівний потенціал). А проте саме ці чотири такі різні (за структурою і характером архітектурної спадщини) ділянки історичного центра Львова формують територію пам'ятки всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Частиною цієї ж пам'ятки є відокремлена територія ансамблю собору Св. Юра, яка у композиційно-видовому плані пов'язана як з історичним середмістям, так і з Високим замком як основним майданчиком панорамного огляду міста.

Навколо зазначених вище територій розташовані терени, на яких більша частина забудови датується XIX–XX ст., і де також спостерігається висока концентрація об'єктів архітектурної спадщини. Це фронти забудови уздовж проспектів Свободи і Т. Шевченка, вулиць І. Франка, Личаківської, Пекарської, Левицького, Князя Романа, М. Коперника, П. Драгоманова, П. Дорошенка, М. Гоголя, Листопадового Чину, Городоцької, Шептицьких, С. Бандери, С. Крушельницької та деяких інших радіальних вулиць, уздовж яких відбувалося розростання селищної території. У цьому периферійному кільці історичного центру досить малим є відсоток пам'яток архітектури національного значення, значно більшим – відсоток пам'яток місцевого значення і стабільно високим – відсоток об'єктів, які рекомендуються до занесення в списки щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, а також значних і рядових історичних будівель. На периферії сучасного міста також є поодинокі об'єкти архітектурної спадщини та їхні комплекси.

Зроблений у цьому дослідженні огляд архітектурної спадщини Львова пропонує низку заходів, необхідних для збереження цієї унікальної спадщини, яка в комплексі має не тільки загальноукраїнське, а і світове значення (Вечерський, 2011, с. 68–73).

Насамперед необхідно виготовити облікову документацію на всі об'єкти архітектурної спадщини міста відповідно до сучасних нормативних документів і забезпечити занесення цих об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. У першочерговому порядку й за спрощеною процедурою, передбаченою Порядком обліку об'єктів культурної спадщини, необхідно зробити це для споруд, що пропонуються до занесення у Перелік об'єктів культурної спадщини, оскільки на сьогодні це – найбільш вразлива категорія історичної забудови, що не має жодного юридичного захисту від знищення.

Необхідно підкреслити, що, незалежно від категорій обліку, пам'ятки архітектури національного та місцевого значення, щойно виявлені об'єкти культурної спадщини та об'єкти, які рекомендуються до занесення у переліки об'єктів культурної спадщини, підлягають безумовному збереженню. Їх забороняється зносити, руйнувати, змінювати, замінювати, переміщувати на інші місця. Вони підлягають ремонту, реставрації та пристосуванню, музеєфікації.

Значні й рядові історичні будівлі бажано зберігати в контексті збереження традиційного характеру середовища хоча б на території пам'ятки всесвітньої

спадщини ЮНЕСКО та в її буферній зоні. Фонові будівлі, які утворюють співмасштабне тло для пам'яток, варто по можливості зберігати, а в разі неможливості збереження – замінити на сучасні будівлі та споруди, аналогічні за масштабом і об'ємно-просторовими параметрами.

Дисгармонійні будівлі і споруди підлягають або знесенню, або візуальній нейтралізації на підставі окремо опрацьованих проектних пропозицій.

Для архітектурної спадщини Львова важливим є ще один момент, донедавна недооцінений як фахівцями, так і громадськістю й управлінцями. Це так званий «п'ятий фасад» міста, тобто панорами дахів будівель і споруд історичного середмістя, які розкриваються перед спостерігачем із численних високо розташованих видових майданчиків, таких як Високий замок, ратушна вежа (рис. 4), готель «Дністер», горішні тераси багатьох львівських ресторанів тощо. Тож проблема виявлення, фіксації та охорони від спотворення цього «п'ятого фасаду» є актуальною не тільки для Львова, а і для інших історичних міст з активним рельєфом і багаторівневою забудовою, таких як наші Київ, Кременець, Чигирин, польський Краків, австрійський Зальцбург, Чеський Крумлов (Чехія) тощо. Ця проблема надто пізно потрапила до уваги українських фахівців – тільки з 2000-х років. Поштовхом до цього стала, на нашу думку, загальна «мансардизація» Києва, яка поступово дійшла до Львова та інших великих історичних міст. І хоча легальна «мансардизація» у Львові фактично зупинена ускладненим порядком, запровадженим міською владою, проте потворні сучасні надбудови на будинках-пам'ятках з'являються, а старі дахи деградують. З огляду на це, проблема потребує уваги з боку міського самоврядування, громадськості й фахівців із концентрацією зусиль і фінансових ресурсів у міській програмі «П'ятий фасад Львова», яку варто створити.

Висновки

У Львові зафіксована найвища серед усіх міст України кількість, різноманітність, концентрація й цінність архітектурних пам'яток, які формують комплекси, ансамблі й визначні місця, причому не тільки в історичному центрі, а й навколо нього і навіть у периферійних районах. Для забезпечення їхнього збереження необхідно не тільки внести до Державного реєстру нерухомих пам'яток України всі об'єкти культурної спадщини, а й добитися зосередження зусиль міського самоврядування, громадськості, фахівців і концентрації фінансових ресурсів довкола практичного впровадження принципів визнаного в цивілізованому світі територіально-середовищного підходу задля збереження для теперішнього і прийдешніх поколінь не тільки численних поодиноких пам'яток архітектури, а й традиційного характеру середовища Львова.

Список посилань

- Бірюльов, Ю. (Ред.). (2008). *Архітектура Львова: Час і стилі. XIII–XXI ст.* Центр Європи.
Вечерський, В. (2002). *Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України*. НДІТІАМ.

- Вечерський, В. (2006). Проблема збереження традиційного характеру архітектурного середовища Львова. *Українська академія мистецтва: Дослідницькі та науково-методичні праці*, 13, 180-185.
- Вечерський, В. (2011). Проблеми збереження історичного образу міста. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Архітектура, 716, 68-73.
- Данилюк, А. Г., Красовський, І. В., Рибак, Б. Я., & Янов, В. Л. (1980). *Музей народної архітектури і побуту у Львові*. Каменярь.
- Сердюк, О. М., Бобровський, Т. А., & Кириленко, Л. М. (Упоряд.). (2011). *Збірник нормативно-правових актів сфери охорони культурної спадщини*. Деснянська правда.

References

- Biriulov, Yu. (Ed.). (2008). *Arkitektura Lvova: Chas i styli. XIII-XXI st. [Architecture of Lviv: Time and Styles. XIII-XXI Centuries]*. Tsentr Yevropy [in Ukrainian].
- Danyliuk, A. H., Krasovskyi, I. V., Rybak, B. Ya., & Yanov, V. L. (1980). *Muzei narodnoi arkhitektury i pobutu u Lvovi [Museum of Folk Architecture and Life in Lviv]*. Kameniar [in Ukrainian].
- Serdiuk, O. M., Bobrovskiy, T. A., & Kyrylenko, L. M. (Comps.). (2011). *Zbirnyk normatyvno-pravovykh aktiv sfery okhorony kulturnoi spadshchyny [Collection of Regulations on Cultural Heritage Protection]*. Desnianska pravda [in Ukrainian].
- Vechersky, V. (2002). *Vtracheni obiekty arkhitekturnoi spadshchyny Ukrainy [Lost Objects of Architectural Heritage of Ukraine]*. NDITIAM [in Ukrainian].
- Vechersky, V. (2006). Problema zberezhennia tradytsiinoho kharakteru arkhitekturnoho seredovyshcha Lvova [The Problem of Preserving the Traditional Character of the Architectural Environment of Lviv]. *Ukrainian Academy of Fine Art: Research and Methodology Papers*, 13, 180-185 [in Ukrainian].
- Vechersky, V. (2011). Problemy zberezhennia istorychnoho obrazu mista [Problems of Preserving the Historical Image of the City]. *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series of Architecture*, 716, 68-73 [in Ukrainian].

ARCHITECTURAL HERITAGE OF LVIV

Viktor Vecherskyi

*PhD in Architecture; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556
Institute for Cultural Heritage, Kyiv, Ukraine*

Abstract

The purpose of the article is to provide the scientific analysis and classification of the immovable cultural heritage monuments of Lviv according to the type of “architecture”, with the elaboration of recommendations to preserve them. **The research methodology** is based on the use of general scientific and special methods, in particular, the historical method in a systematic approach, when the set of monuments of the historic city as an object of study is considered in development, as well as comparative method, analysis and synthesis, deduction and induction. **The scientific novelty** of the study is that for the first time a comprehensive analysis of the existing architectural heritage throughout Lviv has been carried out with the definition of the main parameters of this set and the best ways to overcome its threatening factors. **Conclusions.** Lviv has the highest number, diversity, concentration and value of architectural monuments among all Ukrainian cities, which form complexes, ensembles and sights, not only in the historic centre but also around it and even in peripheral areas. To ensure their preservation, it is necessary not only to include all cultural heritage sites in the State Register of Immovable Monuments of Ukraine but also to concentrate efforts of municipal government, the public, specialists and concentration of financial resources on the practical implementation of the principles of the civilized approach, in order to preserve for present and future generations not only numerous individual architectural monuments but also the traditional nature of the environment of Lviv.

Keywords: architectural heritage; Lviv; monuments; monument classification; traditional nature of the environment

АРХИТЕКТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ ЛЬВОВА

Виктор Вечерский

*Кандидат архитектуры; e-mail: vechersky.v@gmail.com; ORCID: 0000-0002-5221-3556
Институт культурного наследия, Киев, Украина*

Аннотация

Цель исследования – осуществить памятниковедческий анализ и классификацию многочисленных памятников недвижимого культурного наследия г. Львова по виду «архитектура» с разработкой мероприятий по сохранению их. **Методы исследования** базируются на использовании общенаучных и специальных методов, в частности исторического метода при системном подходе, когда совокупность памятников исторического города как объект изучения рассматривается в развитии, а также сравнительный метод, анализ и синтез, дедукция и индукция. **Научная новизна** исследования заключается в том, что впервые комплексно проанализировано имеющееся на территории всего Львова архитектурное наследие с определением основных параметров этого множества и оптимальных способов преодоления угроз, которые существуют для него. **Выводы.** Во Львове зафиксированы самые высокие среди всех городов Украины количество, разнообразие, концентрация и ценность архитектурных памятников, которые формируют комплексы, ансамбли и достопримечательные места, причем не только в самом историческом центре, но и вокруг него и даже в периферийных районах. Для обеспечения их сохранности необходимо не только внести в Государственный реестр недвижимых памятников Украины все объекты культурного наследия, но и добиться сосредоточения усилий городского самоуправления, общественности, специалистов и концентрации финансовых ресурсов вокруг практического внедрения принципов признанного в цивилизованном мире территориально-средового подхода с целью сохранения для настоящего и будущих поколений не только многочисленных отдельных памятников архитектуры, но и традиционного характера среды Львова.

Ключевые слова: архитектурное наследие; город Львов; достопримечательности; памятниковедческая классификация; традиционный характер среды

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons «Attribution» 4.0.